Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet. 1.

SAMLAREN

TIDSKRIFT FÖR SVENSK LITTERATURHISTORISK FORSKNING

Ny följd. Årgång 7

1926

UPPSALA 1926

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

UPPSALA 1926
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

TIECKS PROSA OCH "LYCKSALIGHETENS Ö"

Av

CARL SANTESSON

År 1812 utkommo de tvenne första delarna av Tiecks »Phantasus», år 1816 den tredje och sista. Efter en långvarig tystnad framträdde diktaren härmed ånyo inför sin publik med ett enbart skönlitterärt verk. I »Phantasus» förenade han en brokig samling äldre och nyskrivna arbeten, dramer, berättelser, sagor och poemer, och sammanband alltsammans till en helhet genom en resonerande novellistisk ram. Tieck fingerade, att några unga män, samtliga mer eller mindre skalder, råkas hos en gemensam vän, ägaren av ett slott på landet, och under den behagliga sommarsamvaron med de känslofulla, litterärt intresserade damerna i familjekretsen i tur och ordning föredraga vad de författat. Inledningsvis lär man småningom känna sällskapet, och under de samtal och meningsutbyten som inleda och följa uppläsningen av varje ny sak klarna de individuella fysionomierna, medan samtidigt fantasirymden kring diktverken spänner sig allt vidare. Ur de läsandes och lyssnandes relationer av vänskap eller kärlek framväxer en ny novell, och de olika, ytterst växlande poetiska skapelserna foga sig samman till en estetisk totalitet, skola åtminstone enligt berättarens avsikt göra det. Denna ramskildring måste avgjort räknas till det bästa Tieck gjort. Visserligen förmår läsaren icke att djupare intressera sig för och fasthålla de ganska likgiltiga personliga särdragen hos denna krets av älskvärt vurmande, av Tieck ofta självironiskt tecknade dilettanter, som sysselsätta sig med att bilda sin samvaro till ett konstverk och med en i estetkotterier icke alldeles ovanlig svaghet prägla intelligenta och fantasifulla anmärkningar om synnerligen oviktiga ting. Men å andra sidan låg en dylik berättarform särskilt väl till för

Tieck. Skalden och kritikern i hans person kommo här båda till sin rätt. Han kunde, då samtalen vingades, mätta sin prosa med själfull lyrik, ofta av mera halt än i de bundna poemen, och tillika, spirituellt kåserande och rik på minnen och erfarenheter, fälla omdömen över en mångfald mänskliga och litterära företeelser. Hans naturliga dialogiska begåvning, som gjorde honom till den oförliknelige dramatiske uppläsaren, ägde här fritt spelrum, om han ännu ej, såsom i flera av de senare novellerna, excellerar i att låta motsatta ståndpunkter bryta sig mot varandra. På samma linje som bildningssamtalen i »Wilhelm Meister» och litteraturdialogen i Friedrich Schlegels »Gespräch über die Poesie» står ramberättelsen i »Phantasus» med dessa egenskaper som ett fullmoget uttryck för den berlinska romantikens kultur och sällskapston.

Det synes ha dröjt ett par år innan de båda första delarna av Tiecks bok nått fram till Uppsala och vapenbröderna Atterbom och Palmblad. I varje fall blev resonansen vid bekantskapen omedelbart hjärtlig. »Vi ha nu genomläst Phantasus. En herrlig Bok», skriver Palmblad den 7 oktober 1814 till Hammarsköld.[1] Det är en sak för sig vad de olika äldre och nyare diktverken i »Phantasus» haft att giva åt »Lycksalighetens ö»; i det nu kommande skall endast talas om vissa förut obeaktade inslag från samlingens prosaram i Atterboms sagospel. Redan Poetisk kalender för 1817 bär vittne om att skalden lånat ingivelse härifrån. Som jag på annat håll påpekat[2], röja nämligen några verser i poemet »Solens nedgång» en lätt anklang av ett ställe i ramberättelsen till »Phantasus», och detsamma är händelsen med en nytillkommen strof i den likaledes här tryckta senare versionen av »Erotikon». I båda fallen gäller det de tidigaste uttrycken för ett tankekomplex, som först i »Lycksalighetens ö» fullt utvecklas och till vilket den följande undersökningen därför skall återkomma.

I den breda och fulltoniga kvällsmålning, som inleder det tredje äventyret i »Lycksalighetens ö», har Vetterlund, säkert med full rätt, tyckt sig se ett återsken av diktarens erfarenheter av Italiens konst och natur.[3] Men, som så ofta hos Atterbom, löper även här en litterär inspiration samman med vad hans öga iakttagit och bevarat. Nymfernas aftonblida samspråk, handlingens

---

[1] HAMMARSKÖLDS brevväxling. K. B.
[2] *Atterboms ungdomsdiktning,* s. 125.
[3] *Atterboms sagospel Lycksalighetens ö,* s. 204.

förspel, visar sig nämligen ha vunnit mycket av stämningsläge och färgton genom en varsamt genomförd men på flera punkter tydligt skönjbar anpassning till en skymningsscen i »Phantasus». Det är ett par sidor i Tiecks bästa stil, bräddfulla av lyrik, mättade med ett kvällslandskaps poesi och några unga människors rörda och livsdruckna känsloliv. Det estetiserande sällskapet åtskiljes, sedan det nyss från en höjd med vemod betraktat solens nedgång. Natten faller, stjärnorna tändas, en av vännerna spelar på sitt valthorn, en skriver på en dikt, tvenne andra förlora sig tillsammans i svärmiska drömmerier under stjärnhimlen och återkalla minnet av en bortgången själsfrände. Dagens alla ekon klinga ännu, mångstämmigt och växlande, i dessa sinnen, innan vilan kallar; näktergalarna börja sjunga, och ur en lövsal höras gitarrtoner.

Redan i den inledande sceniskt-dekorativa anvisningen till det tredje äventyret preludieras det som hos Tieck med gitarrklang och svarande valthornsljud, och när blankversen tager vid, fångar den likaledes den slocknande dagens spridda röster och harmonien mellan natur och människor. En av personerna i »Phantasus» yttrar, lyckligt rörd: »Wie schön — — — schliesst diese heitre Nacht die Genüsse des Tages»: man konstaterar, att just de första orden från Lucindas läppar, som anslå själva tonläget i samtalet mellan nymferna, andas samma milda aftonfrid:

Det blir en qväll, ej mindre skön än dagen!

Omedelbart påmind gör sig kvällsbilden i »Phantasus» i den snart härpå följande lyriska dialogen mellan Cäcilia och Lucinda, vars strofväxling och versmått antagligen hämtats från en ävenledes nattstämd duo i Oehlenschlägers orientaliska sagodrama »Fiskeren»[1] och som oförlikneligt vackert, liksom i tvenne mot varandra böljande tonvågor, giver sommarskymningens färgstrålande uppflammande före mörkrets inbrott och nattens kärleksfullt famnande och drömfyllda ro. Den litterära vänkretsen hos Tieck har bestämt sig för att ägna följande dag åt uppläsning av sagor och åskådar nu, innan den åtskiljes, huru solen sjunker. »Auch ein Mährchen, sagte Rosalie, indem sie die Hand vor die Augen hielt, und dem blendenden Scheine nachsah; so wie der Frühling und die Pracht der Blumen, es blüht auf in aller Fülle und Herrlichkeit,

[1] OEHLENSCHLÄGER, *Fiskeren*. Kiøbenhavn 1816, s. 343—347.

der Schatten fasst den Glanz und zieht ihn hinab, und wir schauen ihm sehnsuchtsvoll nach.

So wie dem Mährchen-Gedicht der Schönheit, sagte Anton; und Friedrich fügte hinzu: doch bleibt unser Herz und seine Liebe die unwandelbare Sonne.»[1] I växelsångens första strof kallar solnedgången samma jämförelse till liv:

Se, dagen sjunker; så en herrlig saga,
Hvars slut vill ock behaga,
Till afsked samlar all sin glans och färg.[2]

De tieckska orden om skönhetens sagodikt måste ha väckt en livlig genklang hos Atterbom, när de vid någon senare läsning av »Phantasus» mötte hans ögon i dagern från hans eget idédrama. Han diktade ju själv just på detta tema; på ett metafysiskt plan följde han den sköna fantasiens historiska öden, dess fall och dess försoning. Tanken i »Phantasus», född ur det aftonrodnadsskimmer, han höll kärt, blev ett lyckligt fynd för sagospelet. Också lämnade skalden icke den tieckska analogien ur sikte. Några sidor längre fram i samma scen återkommer den, nu i hela sin vidd och fullföljd i förnyad direkt anslutning till förebildens prosa. Det sker när den dystert skådande Laura bryter sin tystnad med att tala om Cäcilias sång:

Och melodien, sjelf en himmelsk blomma,
Log mot sitt hemland från din blomster-uppsyn,
Cäcilia! när i din båt du stod
Och söng, hur dagen lik en saga slutar.
Ja väl! en saga dagen är; en saga
Om skönhet, herrligast mot slutet skön!
När skuggan griper honom vid hans klädfåll,
Att draga honom i sitt djup, — då märker
Vår saknad, att en ljuflig — dikt han är;
Månn' ej Naturen sjelf det är också?[3]

Motivet, förut mera flyktigt betonat i en skenbart tillfällig poetisk jämförelse, fördjupas på detta senare ställe meningsfullt, och den övergående vemodsstämningen hos Tieck förstärkes till förkänsla av stundande undergång. Den sjunkande solen föres in i

[1] TIECK, *Schriften*. Berlin 1828. Bd 4, s. 113, 114.
[2] *L. ö* II, s. 2.
[3] *L. ö* II, s. 8, 9.

sagospelets symbolik; den förblöder och slukas av mörkret som ett tecken till att den tragiska lyckovändningen nu fullbordas och att ett obevekligt öde börjat kasta sin slagskugga över sällhetsruset på Felicias ö.

Denna solnedgångssymbolik var vad Atterbom främst utvann av aftonbilderna i »Phantasus». Men, rika och fullstämmiga, ägde de ändå mera i förvar åt honom, och på ytterligare tvenne ställen i samma inledningsuppträde kan man skönja ett lätt beroende från dem. Som förut anmärkts, dröja tvenne av vännerna i Tiecks berättelse tillsammans ute under stjärnhimmeln. Den ene tänker, blickande uppåt, med rörelse på en bortgången vän. »Steht nicht der Himmel über der stillen dunkeln Erde wie ein Freund, aus dessen Augen Liebe und Zuversicht leuchten, dem man so recht mit ganzem Herzen in allen Lebensgefahren und allem Wandel vertrauen möchte? Diese heilige ernste Ruhe erweckt im Herzen alle entschlafenen Schmerzen, die zu stillen Freuden werden, und so schaut mich jezt gross und milde mit seinem menschlichen Blick der edle Novalis an, und erinnert mich jener Nacht, als ich nach einem fröhlichen Feste in schöner Gegend mit ihm durch Berge schweifte, und wir, keine so nahe Trennung ahndend, von der Natur und ihrer Schönheit und dem Göttlichen der Freundschaft sprachen. Vielleicht da ich so innig seiner gedenke, umfängt mich sein Herz so liebend, wie dieser glühende Sternenhimmel. Ruhe sanft, ich will mich auf mein Lager werfen, um ihm im Traum zu begegnen.»[1]

Fast ingen bestämd vändning, knappast ens någon bild kan föras tillbaka till Tiecks betraktelse och allt personligt syftande fullkomligt är borta, vågar man dock antaga, att detta svärmeri under stjärnnatten, fångat endast som stor och väsentlig stämning, bundits till vers i de sista strofer, Lucinda och Cäcilia växla. De lyda, milt rofyllda och majestätiskt förvissade:

Hur lent oss vinden bådar,
Att Kärleken, från gyllne toppar, skådar
Med aftonblick sin verld!
Snart somnar han; dock flockas i hans salar,
Med röst af näktergalar,
En här af böner kring hans hufvudgärd.

[1] *Schriften,* Bd 4, s. 115.

Han blott sitt anlet gömmer:
Men, höljd i stjernemanteln, ej han glömmer
Att hugna verldens hopp;
Och Minnets andar, som om dagen tiga,
Från gudahemmet stiga,
Att lyfta Drömmens i sin famn ditopp.[1]

Slutligen har Atterbom ej kunnat förmå sig att lämna kvällsskildringen i »Phantasus» utan att i förbigående låna en sista verkningsfull effekt från samma sidor i boken. Man läser här: »Da erhub eine Nachtigall ihr klagendes Lied aus voller Brust, und zündete, wie eine Feuerflamme, rings in den Gebüschen die Töne andrer Sängerinnen an.»[2] Denna sydländskt varma bild överföres omedelbart i »Lycksalighetens ö» och smältes vackert med ett brett och säkert penseldrag in i målningen av solnedgångsbranden:

När näktergalens ton, en löpeld lik,
I aftonröda lundar tänder an
Från träd till träd de spridda syskons toner.[3]

Några naturbilder med de föregåendes stämning och glans har »Phantasus» icke vidare skänkt »Lycksalighetens ö». Ramberättelsens främsta insats i sagospelet utgöres i stället av ett flertal, ofta spekulativt genomlysta, lyriskt burna reflexioner, iakttagelser och fantasier, som gåvo ett välkommet tankestoff åt diktverkets didaktiska och meditativa partier. En gång är anknytningen ytterst tillfällig men originell genom det sätt på vilket Atterbom fördjupat en idé hos Tieck och lyft den till ett annat stilplan. Det diskuterande sällskapet i »Phantasus» har just kommit att beröra frågan om hemlighetsfullhet och förtegenhet mellan förtrogna vänner, och Theodor utpekar Friedrich som den i dessa ting särskilt bevandrade. »Ihn muss man über diese Gegenstände reden hören, denn er verlangt und sieht allenthalben Geheimniss, das er nicht gestört wissen will, denn es ist ihm das Element der Freundschaft und Liebe. Verarge doch dem Freunde nicht, sprach er einmal, wenn du ahndest, dass er dir etwas verbirgt, denn dies ist ja nur der Beweis einer zärteren Liebe, einer Scheu, die sich ängstlich um dich bewirbt, und sittsam an dich schmiegt; o ihr Liebenden, vergesst

[1] *L. ö* II, s. 3.
[2] *Schriften.* Bd 4, s 115.
[3] *L. ö.* II, s. 11.

doch niemals, wie viel ihr wagt, wenn ihr ein Gefühl dem Worte anvertrauen wollt! was lässt sich denn überall in Worten sagen? Ist doch für vieles schon der Blick zu ungeistig und körperlich! — O Brüder, Engelherzen, wie viel thörichtes Zeug wollen wir mit einander schwatzen!»[1]

I det mäktiga samtalet mellan Nyx och Felicia i sagospelets tredje äventyr återvänder oväntat samma tankegång i koncentrerad och allmängiltig gestalt. Men tonen av lekfullt infall är totalt försvunnen, och blott det strängaste allvar talar nu i Nyx' straffande modersord:

Är Kärleken ej själens högsta lif? och är
Det högsta, öfverallt, ej evig hemlighet?
Än aldrig utan fara blef den anförtrodd
Åt ord; ja sjelfva blicken är ej andlig nog,
Att rent och heligt yppa det Osägliga![2]

Vida trognare är förebildens stämningsläge bevarat på ett annat ställe i sagospelet, där Atterbom, ganska närgånget, använt sig av ett par betraktelser hos Tieck. Samtalet inom det estetiserande sällskapet har under gripenhet pejlat smärtans hemligheter och berör sedan det mänskliga drömlivet. »Alles, was wir wachend von Schmerz und Rührung wissen, sagte Anton, ist doch nur kalt zu nennen gegen jene Thränen, die wir in Träumen vergiessen, gegen jenes Herzklopfen, das wir im Schlaf empfinden. Dann ist die letzte Härte unsers Wesens zerschmolzen, und die ganze Seele fluthet in den Wogen des Schmerzes. Im wachenden Zustande bleiben immer noch einige Felsenklippen übrig, an denen die Fluth sich bricht.

Gewiss, fuhr Friedrich fort, sollten wir die Zustände des Wachens und Schlafens mehr als Geschwister behandeln, wir würden dann klarer wachen und leichter träumen. Suchen wir doch am Tage mit der Phantasie auf diesem Fusse zu leben, und wie viel könnten wir von ihr als Nachtwandlerin lernen, wenn wir sie als solche mehr achteten und beachteten. So finden wir auch in der alten Welt die Träume nicht so vernachlässigt, sondern aus ihren Ahndungen ging oft durch den Glauben der Menschen eine glänzende Wirklichkeit hervor.»[3]

[1] *Schriften.* Bd 4, s. 23, 24.
[2] *L. ö* II, s. 159.
[3] *Schriften.* Bd 4, s. 95, 96.

I det femte äventyrets början inväntar Felicia, ensam och plågad av oroliga aningar, Astolfs återkomst. Hon talar i en dämpad, kvalfullt spörjande monolog om det pärlband som mystiskt skänkts henne under sömnen, och hennes ord om drömmarnas ångestkänslor och drömupplevelsens sanningshalt falla som ekon från meningsutbytet i »Phantasus»:

Den smärta, som vi röna såsom vakna,
Den klappning, hvaraf då vårt hjerta häfves,
Är matt, är trög, är ingenting mot den,
Som under sömnen öfversvämmar oss
Med hemska drömmar af oändlig ängslan.
I slika drömmar strömmar allt vårt lif,
Liksom försmält till blott en flod af tårar;
Hvar klippa, som medvetandet, om dagen,
Begagna kan att bryta svallets fart,
Den blir, om natten, sjelf en bölja blott,
Uppå hvars spets Inbillningen, den dunkla
Sömngångerskan, med storm och vågor brottas.
Dock händer någongång, att detta skum
Uppkastar, på det vakna lifvets kust,
Gestalter, verkliga, varaktiga,
Som hålla stånd för själens sjelfbesinning.
Så har det, till exempel, detta perlband
Mig skänkt, som nu min hela tanke fjettrar![1]

Tiecks reflekterande prosa har utan möda transponerats i Atterboms betänksamma blankvers. Anknytningen är att börja med intim nog, och upptakten till Felicias monolog binder nästan blott en av de talandes inkast i annan rytm. I fortsättningen blir dock tillägnandet mera självständigt. Med den böjelse att fylligt utredande, ordrikt förklarande och pointerande, utveckla sitt ämne, vilken var ett med Atterboms hela intellektualitet, har han, fasthållande vid Tiecks bildval och uttrycksfullt fortföljande det, givit betraktelsen en genomförd tankelinje. Det behöver till sist knappast särskilt understrykas, huru genuint romantiskt Tieck i »Phantasus» föreställer sig drömlivet och vad de där uttalade iakttagelserna härigenom måst betyda för en likstämd inbillning.

Ej mindre romantiskt präglade äro tvenne andra till sin åskådning nära samhöriga passager i »Phantasus», vilka satt spår i Nyx' slutmonologer i »Lycksalighetens ö». Man skulle kunna kalla dem

[1] *L. ö* II, s. 411, 412.

dityrambiskt burna tankepoem, och de handla båda om skönhetens väsen och platonsk Eros. Vid ett tillfälle talas det inom vänkretsen om tidens makt, som ödelägger all hänförelse, alla illusioner och låter människolivet efter en härligt lovande början, liksom Rhenfloden, rinna ut i sand och dy. En dylik skepsis väcker den förälskade Friedrich till livlig gensaga. »O nein, sagte Friedrich, glaubt es mir, meine Freunde, das Leben ist höheren Ursprungs, und es steht in unserer Gewalt, es seiner edlen Geburt würdig zu erziehn und zu erhalten, dass Staub und Vernichtung in keinem Augenblicke darüber triumphiren dürfen: ja, es giebt eine ewige Jugend, eine Sehnsucht, die ewig währt, weil sie ewig nicht erfüllt wird; weder getäuscht noch hintergangen, sondern nur nicht erfüllt, damit sie nicht sterbe, denn sie sehnt sich im innersten Herzen nach sich selbst, sie spiegelt in unendlich wechselnden Gestalten das Bild der nimmer vergänglichen Liebe, das Nahe im Fernen, die himmlische Ferne im Allernächsten. Ist es denn möglich, dass der Mensch, der nur einmal aus dieser Quelle des heiligen Wahnsinnes trinken durfte, je wieder zur Nüchternheit, zum todten Zweifel erwacht?

Bei alledem, sagte Theodor, wäre ein Jungbrunnen, von dem die Alten gedichtet haben, nicht zu verschmähn; wär' es auch nur der grauen Haare wegen.

Wie könntet ihr, fuhr Friedrich fort, doch die Schönheit nur empfinden, oder gar lieben, wenn sie unverwüstlich wäre? Die süsse Elegie in der Entzückung, die Wehklage um den Adonis und Balder ist ja der schmachtende Seufzer, die wollüstige Thräne in der ganzen Natur! dem Flüchtigen nacheilen, es festhalten wollen, das uns selbst in festgeschlossenen Armen entrinnt, dies macht die Liebe, den geheimnissvollen Zauber, die Krankheit der Sehnsucht, das vergötternde Schmachten möglich.

Und, fuhr Ernst fort, wie milde redet uns die Ewigkeit an mit ihrem majestätischen Antliz, wenn wir auch das nur als Schatten und Traum besitzen, oder uns ihm nähern können, was das Göttlichste dieser Erde ist? das muss ja unser Herz zum Unendlichen ermuntern und stärken, zur Tugend, zum Himmel, zu jener Schöne uns führen, die nie verblüht, deren Entzückung ewige Gegenwart ist.»[1]

Det är den inspirerade Friedrichs »fine frenzy» som uppbär början av den nydiktade strofen i »Erotikon», följande omedelbart

[1] *Schriften.* Bd 4, s. 31, 32.

efter den kända, sköna om den platonska föruttillvaron och förenad med denna av samhörigheten i tanke:

Ja, det gifs en evig ungdoms minne,
Klagande, i djupet af vårt sinne,
Att ej jorden stillar dess begär:
Säg ej derför, att dess drömmar dåras!
Drufvan, för att blöda, måste såras;
Så af Tiden pressas känslans ranka,
Tills att vinet endast öfrigt är.[1]

Den bild för rening och långsam luttring, Atterbom här använder sig av, återkommer oförändrad i Nyx' sista monolog före den avslutande stjärnkören, ett bevis bland många andra huru trådarna från ungdomslyriken löpa in i sagospelet:

Nej! Tidernas fullbordan allt förena vill!
Men genom pressning drufvans must förädlad blir
Att blicka upp, som vin, ur glädjens festpokal.[2]

Verserna i »Erotikon» rymma dock ej mer än en flyktig anklang av det nyss anförda stället i »Phantasus»; ett förnyat, fördjupat, rent centralt tillägnande av Tiecks tankepoesi röjer sig däremot i den första av Nyx' tvenne slutmonologer. Dessa nattdrottningens upphöjda siarord äro ej blott något av det skönaste i hela diktverket och summan av dess visdom, de intaga tillika, vid sidan av Tegnérs »Försoningen» i »Frithiofs saga» och väl ej utan känning med dennas nyplatonska filosofi, en rangplats i vår versdidaktik:

Hvad äro väl, för andar som förstå sin makt,
Den död, den mull, som triumfera? Finnes ej
En evig ungdom, då likväl en trånad gifs,
Som ej i denna skuggspelsverld blir nånsin fylld? —
Jo! denna trånad, den — just lifvets ungdom är:
Den svikes aldrig i sitt hopp; det fylls blott ej,
Just derför, att det svälla skall, tilldess det sprängt
Sitt hårda skal, den trånga kärn-betäckningen.
Sig sjelft det söker; all Naturens bildningskraft
Är denna längtan, som ej här sig genomser,
Och derför skulle qväljas blott, om Tidens hand

---

[1] *Poetisk kalender för år 1817,* s. 76.
[2] *L. ö* II, s. 451.

Ej grepe sökarn innan fullt han tröttnat än,
Och förde honom till hans rätta spegelbild.
— — — — — — — — — — — — — —
Utan rast
Det Sköna vexlar skapelser; hvarför? Det vill
I denna skiftning hinna skänka åt enhvar
En solskensblink af gudarnes lycksalighet!
Dock för att kunna kännas, ja, än mera, för
Att kunna älskas, dröjer det att blotta strax
Ovansklighetens anlet; snart dess gloria
Förtärde annars denna sköra sinneverld,
Som knapt uthärdar dess besök, de flyktiga,
Men får sin blomstertäckhet just deraf, att hon
Så kort får njuta och så länge sakna dem.
Igenom all naturen går en vällustgråt,
En smäktnings-suck, en djup hänrycknings-klagosång,
Och Kärlekens gudinna ser, från år till år,
Adonis mördas; dock, med hvarje vår igen,
Solsmyckad, står han fram ur hennes minnedröm,
Ej mindre himlaskön, ej mindre älskogsvarm.
Ja! flyktig gäst, i stoftet, är det Eviga;
Det rymmer från dig, äfven ur din slutna famn:
Men af sin tro får Kärleken den gudakraft,
Att han eröfrar åter hvad han älskat har,
Och äger det i mera sann umgängelse,
Än då en härmning af gestalt, en töckenhamn
Sig lade tungt kring den begråtne Älsklingen.
Som skugga blott, som färgad dunst, det Högsta här
Med dina sinnens njutningslust befryndar sig:
Höj derför upp ditt öga till den Sierska,
Som är din moder, ömma Längtan! fagra Dikt,
Som har inom dig gömd all sannings innehåll![1]

Som en gyllne tråd löper det tieckska inslaget genom monologen, bindes samman med andra trådar i den överrika tankeväven, försvinner ett ögonblick helt i deras mängd och träder så ånyo fram i dagen. Nyx' trimetrar omfatta ju mycket som alldeles saknas i »Phantasus»: föreställningen om livsprincipens utvecklingsförmåga, andeläran och tidsbegreppet hos Atterbom ligga väsentligen utanför Tiecks råmärken. Men själva den platonska huvudlinjen i replikskiftet mellan vännerna hos Tieck har bevarats i Atterboms verser; de återgiva i omisskännlig avspegling, delvis med samma ordalag och med samma övertygelsens dallring i stämklangen, tron

[1] *L. ö* II, s. 447—449.

på den trånad vilken är ett med livets egen ungdomsfriskhet och förvissningen om huru det skönas flyktighet just betingas av dess gudomliga natur och därför manar sinnet upp mot sanningens och skönhetens idérymd. Genom lånet från »Phantasus» införlivas inga främmande och tillfälliga tankeelement med sagospelet, det innebär, som nyss antyddes, endast en förnyad anslutning till föreställningar, vilka länge varit Atterboms och tidigare fått uttryck i hans verk. Huru skalden mänskligt och personligt gjorde dem till sina, kan man se genom en sammanställning av Nyx' monolog med minnesorden över Kernell (1824), varest samma idéer möta, stämda i samma elegiska tonläge. Då Uppsala-romantikens blonda skyddsling rycktes bort av en förtidig död, sörjde diktaren-fränden i hans person skönhetens lott i timligheten alldeles så som han senare i sitt sagospels slutscen klagade över dess öde.

Formellt enade Atterbom i varje fall monologens sammansatta tankeinnehåll och göt allt i ett stycke. På ett beundransvärt sätt lyckades han binda den elegiska och trånsjuka romantiken från »Phantasus» inom trimeterns klassiska kontur. Utan att mista något av sin känslighet har den febrilt talföra prosan hos Tieck sjunkit till ro i det antika versmåttets avmätta rytm och vilar i sköna, fylligt långa, till målande nybildningar sammanfogade ord, under det anspelningen på Adonis-sägnen, naturlivets och årstidsväxlingens myt, av Atterbom utföres och står fram på nytt i sin högtidliga mysteriedager.

Ytterligare ett ställe i ramsamtalen till »Phantasus», genom sin platonska idealism det förra mycket närstående, har lämnat ett inslag i sagospelet, denna gång i det fjärde äventyret. Även nu för hos Tieck den förälskade Friedrich ordet; liksom förut flammar han upp vid en nyktert klingande anmärkning och bedyrar sin förvissning om att hans kärlek äger bestånd för evigheten. »Kann die Liebe sterben, dies Gefühl, das bis in die fernsten Tiefen meines Wesens blitzt, und die dunkelsten Kammern und alle Wunderschätze meines Herzens beleuchtet? Nicht die Schönheit meiner Geliebten ist es ja allein, die mich beglückt, nicht ihre Holdseligkeit allein, sondern vorzüglich ihre Liebe; und diese meine Liebe, die ihr entgegen geht, ist mein heiligster, unsterblichster Wille, ja meine Seele selbst, die sich in diesem Gefühl losringt von der verdunkelnden Materie; in dieser Liebe seh' ich und fühl' ich Glauben und Unsterblichkeit, ja den Unnennbaren selbst inmitten meines

Wesens und alle Wunder seiner Offenbarung. Die Schönheit kann schwinden, sie geht uns nur voran, wo wir sie wieder treffen, der Glaube bleibt uns. O, mein Bruder, gestorben, wie man sagt, sind längst Isalde und Sygune, ja, du lächelst über mich, denn sie haben wohl nie gelebt, aber das Menschengeschlecht lebt fort, und jeder Frühling und jede Liebe zündet von neuem das himmlische Feuer, und darum werden die heiligsten Thränen in allen Zeiten dem Schönsten nachgesandt, das sich nur scheinbar uns entzogen hat, und aus Kinderaugen, von Jungfraunlippen, aus Blumen und Quellen uns immer wieder mit geheimnissvollem Erinnern anblitzt und anlächelt, und darum sind auch jene Dichtergebilde belebt und unsterblich.»[1]

I det tidigare poemet »Solens nedgång» beröres denna tankegång från Tieck:

Hvad är förgänglighet? Förgås det Sköna,
Fast det dig lemnar när dess blomma knoppas?
Det går förut blott, att din tro belöna,
När, utom henne, allt i Lethe doppas.[2]

En fulltonigare genklang få Friedrichs ord ur »Phantasus», såsom nyss antyddes, i det fjärde äventyret av »Lycksalighetens ö» uti avskedssamtalet mellan den gamle Florio och Astolf vid den senares uppbrott från hyperboréernas land. Båda börja gripas av mörka dödsaningar, och Astolf säger sig rysa för att gå den stig som bär nedåt till förvandlingens rike. På Florios fråga, om han även skulle rygga tillbaka, ifall hans maka vandrat den, svarar Astolf:

Ja, då förstås,
Att strax jag följer! Bilden i mitt bröst, —
Den bild, som der förevigar den Hulda,
Skall då, med ljufligt våld, uppsluka mig,
Förbyta mig till sig, i hvarje del,
Och hämta så mig upp med Sig, ur stoftet!
Det Sköna flyr ej: det går blott förut,
I afsigt att oss visa vägen.

Florio instämmer med honom:

Sannt!
Och helsningar det sänder från sin himmel.
Hvar nyfödd vår, pånytt ur askan tändes

[1] *Schriften.* Bd 4, s. 43, 44.
[2] *Poetisk kalender för år 1817,* s. 83. Se mitt arbete *Atterboms ungdomsdiktning,* s. 125, där sammanhanget med Tieck påvisats.

Dess eld, från himlen återkommen; uppsökt
Af Minnets och af Sångens fromma tårar,
I deras vårflod ser det sig, och ler;
Liksom ett fullsöfdt barn, med nytvådt anlet
Ur källor, blommor skådar det, och vidgar
Hvarenda hoppfull lungas hvalf, att andas
I dubbla mått en återvunnen fröjd.
Men du och jag — o vän! mig anar starkt,
Att vi ha andats ut, — för denna verlden.[1]

Astolfs verser tolka, formellt delvis fristående från Tieck, samma platonska Eros som får röst i Friedrichs svärmiska bekännelse. Atterbom framställer även skeendet kanske ändå mera abstrakt; det gällde för honom att knyta den funna tankegången till sitt diktverks estetiska symbolik: Felicia, Astolfs älskade, är ju en symbol av poesien, den sköna fantasien. Den senare blankverspassagen återigen följer närmare prosafrasen hos Tieck men förnyar den personligt med ett par målande, typiskt atterbomska epitet och vilar ett ögonblick i en stämning av elegisk lycka, besläktad med men dock en annan än den inåtvända och fördrömda elevationen i »Phantasus». I slutverserna brytes fullständigt sammanhanget med förebilden, de spela på det hela scenen genomgående temat av avsked och förgängelseaning. Det bör till sist tilläggas, att Florios replik i den senare upplagan av »Lycksalighetens ö» har omarbetats och förkortats, till tvivelaktig favör för det poetiska totalintrycket, om än ekot från Tieck därigenom nu ljuder avsevärt svagare.

Denna Friedrichs dityramb över en himlaburen kärlek och skönhet stod, som redan sagts, ej ensam i »Phantasus». Det synes omedelbart, att det råder ett mycket nära samband mellan den och Friedrichs föregående inspirerade utbrott, vars inflytande på Nyxmonologen nyss klarlades. Den lyriskt skälvande hänryckningen äger samma rent febrila stegring — det berättas också, att Friedrich just tillfrisknat från en svår sjukdom — och själva grundtanken är väsentligen gemensam, direkt sprungen ur romantikens platonism. Det skulle ej vara svårt att fastställa flera överensstämmelser även mellan detta senare ställe i »Phantasus» och Nyx' monolog. Det må dock vara nog med ett betonande av, huru de båda diktarna omfatta samma övertygelse om skönhetens flyktiga

[1] *L. ö* II, s. 382, 383. Jfr NILSSON, *Svensk romantik,* s. 164—167.

men ständigt förnyade tidsexistens och dess räddning i en urbildsvärld, där vår tro förmår nå den.

I förbigående vill jag fästa uppmärksamheten på den omständigheten, att de nyss konstaterade lånen ur »Phantasus» samtliga befinna sig i sagospelets senare avdelning. Tydligen har Atterbom omläst och fördjupat sig i boken just de år, då de tre sista äventyren nedskrevos. Breven till fästmön under förlovningstiden omnämna den även flerstädes; han är ivrig, att hans Ebba skall stifta bekantskap med de tyska älsklingsförfattarna och dela hans uppskattning av dem. I ett av dessa brev (14 mars 1826) säger han sålunda, att han hos henne kvarlämnat första delen av »Phantasus», i ett annat tidigare (19 oktober 1824) ber han henne vid läsningen av boken tillsvidare överhoppa »samtalet som sammanbinder berättelserna» såsom alltför svårbegripligt.[1] Själv fann han, som vi sett, för gott att icke överhoppa det.

I ramberättelsen till »Phantasus» ligger redan fröet till Tiecks realistiska och historiska novelldiktning under 1820-talet. Som samtidsnovellist är Tieck främst kulturkritikern, intelligent men betänkligt pratsam. Berättelsernas intrig, vanligen banal eller osannolik, spelar i många fall en mera underordnad roll, studiet av en del originella, med skalkaktig kvickhet tecknade typer står väl i förgrundsplanet, men kärnan utgöres merendels av de, oftast tendentiöst pointerade diskussionerna av växlande spörsmål, religiösa, litterära, artistiska, musikaliska. De historiska novellerna bilda knappast något undantag från denna regel, även de fyllas av meningsbrytningar, vare sig samtidsintressena egentligen endast flyttas över till en gången tid, som i »Dichterleben», eller, som i den ypperliga »Der Aufruhr in den Cevennen», den svunna epokens egna motsättningar få lämna stoffet till skildringen.[2]

Av de nu nämnda berättelserna har den förra, konstnärsnovellen »Dichterleben», lämnat ett litet arv åt »Lycksalighetens ö». »Dichterleben», offentliggjord 1825 i kalendern Urania för 1826, var det fabulerande uttrycket för Tiecks överväldigande beundran för Shakespeare och hans historiska kännedom om dennes tidevarv. Den gav en fängslande rundmålning av det elisabethanska England med tyngd-

[1] *Atterboms bref till sin fästmö, utg. af* H. ATTERBOM-SVENSON, s. 288, 104.

[2] Det är karakteristiskt för Atterboms överskattning av TIECK, att han finner denne som historisk novellist höja sig över WALTER SCOTT. Se *Studier till philosophiens historia och system,* s. 422 noten, där just dessa båda noveller anföras som exempel på Tiecks överlägsenhet.

punkten förlagd till de värdshussamtal om poesi och diktkonst som föras av Marlowe, Greene och en tredje person, till en början okänd för de tvenne andra, men slutligen händelsernas allt överskuggande huvudfigur, Shakespeare själv. Från dessa mycket modernt-romantiska tankeutbyten tog emellertid Atterbom ingenting. I stället fäste han sig vid den fina kvinnopsykologien i en av novellens situationer. Det var de hängivet rörande ord med vilka Greene's trofasta hustru möter sin svage och karaktärslöse make, när denne ångerköpt återvänder till henne och det hem, han lättsinnigt övergivit. Hon, den förorättade, andas ej annat än förlåtande ömhet, anklagar blott sin egen kärlek: »Wie konnte ich Dich also strenge verurtheilen? Nein, mein geliebter Robert, mein Herz war gekränkt und zerrissen: aber zürnen konnte es Dir nicht. Glaube mir nur, die wahre Liebe kann nicht verdammen, auch in der bösesten Verirrung des geliebten Gegenstandes sieht und erkennt sie noch den göttlichen Funken, der in Dir niemals, niemals erlöschen kann. Das war ja mein Schicksal, die Wonne und die Qual meines Lebens, dass ich Dich fand; so wie ich das erste Mal in Dein helles freundliches Auge sah, stand in der Ahnung alles, was ich noch erleben würde, ganz nahe vor mir. Warum ging ich Dir denn entgegen? Warum that mir Dein Blick so wohl? Ich fühlte ja das Schwärmende, Wilde deines Wesens, das doch so weich und gut ist; dieses Ungewöhnliche, dies Edle und Seltsame, was die Menschen auch schon damals verkannten, zog mich ja zuerst an; es band mich fest an Deine stürmende Seele, und ich konnte, ich wollte, ich durfte nicht zurücktreten, als Du mir Deine Liebe gestandest.»[1]

Denna kvinnohjärtats bekännelse går igen i Felicias ord till Astolf i avskedsstunden vid hans uppbrott från hennes ö:

Ack! Qvinnans kärlek
Enfaldig är, har lika svårt att lära
Fördömma, som förglömma! Hos sin älskling
Hon aldrig skönjer något fel så stort,
Att det för hennes blickar skymmer gnistan
Som öfrig är af varma dagars låga.
Hon vårdar gnistan lika ömt, som förr
Hon lågan vårdade! — Att Dig jag fann,
Det var mitt öde: första gång jag såg
Med oerfarna tankar i ditt öga,

[1] L. Tieck, *Gesammelte Novellen.* Bd 2. Berlin 1853, s. 83.

Min aning redan läste allt deri,
Hvad af ditt väsende, så sällsamt danadt,
Din själ, så stormig och likväl så god,
Mig förestod, att njuta — och att lida.
Att detta Sällsamma mig till dig drog,
Du rår ju ej derför! Hvarför var jag
Så gränslöst öfverlåten? Hvarför tryckte
Med flit jag in den pil, som från din blick
Mig genomfor med hullingar af strålar?
De sitta qvar; — de göra ondt — men godt:
Jag kan ej rycka ut dem, — vill det ej![1]

Felicias klarsynta förkänsla stämmer väl icke helt med den bild sagospelet tidigare givit av hennes barnsligt omedvetna förälskelse i Astolf. Denna lilla inkonsekvens verkar dock ej alls störande. Atterbom strävade ju nu mindre till individuell själsskildring än han sökte ord för en beständigt giltig rörelse i kvinnopsyken: syftande mot det typiska börjar han betecknande, utan att ansluta sig till Tieck, att beskriva »qvinnans kärlek». Avskedsuppträdet i morgongryningen mellan Felicia och Astolf, vars ouvertyr spelar upp så höglitterärt med sitt lärkrop och som slutas med en operamässigt formad duo, ett farväl i koloraturstanzer, omfattar även några repliker, där de älskande mindre retoriskt, enklare, varmare, ömmare, i stammande försäkringar uttala sin innerliga samhörighet. Här fann Atterbom en plats för själsbikten ur »Dichterleben». Då han emellertid först på ett relativt sent stadium av sagospelets utarbetning — knappast tidigare än slutet av 1825 — kunnat läsa novellen, var icke osannolikt hela scenen redan diktad, när han, gripen av den psykologiska sanningen i Emmy Greene's ord till maken, upptäckte, huru väl dessa ord, fällda vid ett återseende, lämpade sig för skilsmässans uppgörelse och efteråt förde in dem i dialogen. Kanske återverkade de då i sin ordning på de omgivande replikerna. I varje fall smältes de naturligt in i avskedsscenens symfoni av bekännelser, tårar och famntag, samtidigt som de i en viss grad förändrades. Om än Atterbom sålunda in i själva ordalagen bevarar Tiecks tanke om förälskelsens fatalitet, så får dennes bild av lågan en fullkomligt annan innebörd och passagen slutar med en nyfunnen och talande vändning. Blankversen, som kvarhållit icke litet av den tieckska prosans periodbyggnad, följer

[1] *L. ö* II, s. 187.

också den särskilda atterbomska rytmen med sitt betänksamma fall och sin grundliga pointering.

Det föregående har ännu en gång visat Atterbom i hans alltför vanliga roll av litterär låntagare, skapande mot en övertagen bakgrund och i behov av ett stödjande spjälverk för sin ingivelses klängväxter. Ett flertal lägen hos Tiecks prosa, det dityrambiskt vingade, det färg- och stämningsskildrande, det spekulativt-reflekterande, överfördes, som vi sett, osökt i sagospelets ordrikt flödande blankvers. Den omständigheten att Atterboms bundna form här utgått från prosan, låt vara en starkt lyriskt stämd sådan, berör nära en kompositionsvana hos honom. Ej blott att han, såsom i det stora utkastet till »Fågel blå», på prosa nedskrev en plan för hela diktverket, han brukade även på utarbetningens tidigaste stadium i samma medium skissera det han ville forma, innan han utförde det på vers. Åtminstone gäller detta den blivande blankversen. Den, såvitt jag vet, enda bevarade handskriftsresten av »Lycksalighetens ö», ett fragment av första äventyrets jägarscener,[1] innehåller sålunda jämte versifierade partier några trevande konturer av en nordisk landskapsbild och ett par reflexioner, allt på prosa och sedan delvis återkommande i det fullbordade äventyrets blankvers (s. 37 o. f.). Att Atterbom praktiserat detta stilistiska förfaringssätt i större omfång bestyrkes även annorledes. I en av de muntra epistlar Dahlgren sände till vännen Thomander (13 oktober 1826) vet han berätta, det Atterbom »hade skrifvit en stor massa lycksalighetsholmar på prosa, dem han sedan ärnade omskapa till en poetisk ö».[2] I ljuset av ett sådant yttrande klarnar också den reella innebörden i några ord av Atterbom i ett — otryckt — brev till Palmblad (Solla 1 september 1824). Han förklarar sig under den gångna sommaren haft föga tid övrig att fullborda sitt sagospels senare avdelning, »men», tillägger han, »väl hafva materialierna till denna utarbetning mångfaldigt ökat sig». Denna vana att frigöra versen ur prosans grund skulle i sig själv ej påkalla någon speciell uppmärksamhet, om den ej uppenbart hängde samman med vissa väsentliga egenskaper hos sagospelets formgivning. Den utomordentliga längden, den odramatiska hållningen, den utredande och reflekterande karaktären hos monologerna i »Lycksalighetens ö»,

---

[1] Tillhörigt greve BIRGER MÖRNER och reproducerat i faksimil i hans uppsats, *Dikten som konstsmide*, i *Vintergatan* 1924, s. 22.

[2] A. AHNFELT, *Tankar och löjen*. Stockholm 1876, s. 153.

det utdragna och överlastade i diktverkets deskriptiva partier är en egenhet som väl ej äger sin orsak i detta sätt att koncipiera men dock med säkerhet växt sig friare som en följd därav. Ej minst på denna stilistiska linje företer därför anslutningen till Tiecks prosa sitt givna intresse vid sidan av vad den i övrigt lägger i dagen om Atterboms ställning till en av sina älsklingsförfattare.